

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В статті обґрунтовується важливість діагностики ефективності діяльності підприємств. Доведено доцільність розгляду показника результативності діяльності підприємства в нерозірваному зв'язку з ефективністю.

Ключові слова: діагностика, результативність, ефективність, діяльність, підприємств.

В статье обоснована важность диагностики эффективности деятельности предприятия. Доказана целесообразность рассмотрения показателя результативности деятельности предприятия в неразрывной взаимосвязи с эффективностью.

Ключевые слова: диагностика, результативность, эффективность, деятельность, предприятия.

The importance of the enterprise performance diagnostic is proved in the article. The expediency of the enterprise effectiveness indicator review is justified in the inextricable connection with its performance.

Key words: diagnostic, effectiveness, performance, activity, enterprise.

Постановка проблеми. Для економічного розвитку як окремих суб'єктів господарювання, так і економіки держави загалом необхідно, щоб процес виготовлення продукції був ефективним, тобто здійснювався в умовах оптимального (раціонального) витрачання виробничих ресурсів, мінімальних витратах та максимальній прибутковості виробництва.

Поняття ефективності є центральним в економічній науці, необхідно робити особливий наголос на ухвалення виробничих й управлінських рішень.

Проблема ефективності посідає важливе місце. Зацікавленість в цьому виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави; ефективність не повинна досліджуватися у відриві від кінцевих результатів діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу й оцінки ефективності діяльності підприємств присвячено багато праць вітчизняних й зарубіжних авторів. Так, дослідженням цих проблем займалися відомі вчені-економісти - Т.Хачатуров [18], Б.Плишевський [9], Р.Солоу [20], Е.Денісон [21], А.Анчишкін [1], П.Почкін [14], П. Хейне [19] та ін.

Питання діагностики стану господарської діяльності підприємств вивчали такі вчені як: І. Бланк [2]; А. Гречан [5]; Ю. Василенко [3]; А. Воронкова [4]; Л. Костирко [12]; Т. Косячук [11]; Л. Лігоненко [16]; Н. Міценко [13]; Є. Мних [7]; О. Олексюк [17]; А. Турило [15]; М. Чумаченко [6]; Г. Швиданенко [17] та багато інших. Водночас, у працях економістів наразі немає єдиного підходу до розуміння сутності й змісту процесу діагностики, незважаючи на те, що це поняття досить широко

використовують під час дослідження практично всіх проблем удосконалення процесу управління підприємством.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування сутності ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують різні підходи до визначення сутності діагностики. Слід зазначити, що поняття «діагностика» раніше, в економічному значенні, вживалося здебільшого як синонім дослідження, вивчення чинників впливу на підприємницьку діяльність.

Діагностика розглядається як процес розпізнавання й визначення позитивних, або негативних (кризових) тенденцій у діяльності підприємства на основі виявлених локальних змін, установлених залежностей, а також показників, що мають особливо великий вплив на ефективність діяльності підприємства [5]. Тобто, дане визначення діагностики прямо пов'язане з ефективністю діяльності підприємств.

З терміном "аналіз виробничої (управлінської) діяльності" ототожнює діагностику А. Воронкова. Однак, вона виділяє задачі, які вирішує діагностика набагато ширше, ніж аналіз: основним завданням є "оцінити можливі наслідки управлінських рішень з точки зору ефективності системи загалом". Поряд з цим, зазначається, що діагностика діяльності підприємств спрямована "на встановлення й вивчення ознак, оцінку стану організаційної системи й виявлення проблем ефективного функціонування та розвитку організації, формування шляхів її рішення" [4]. Автор розглядає три форми організаційного процесу встановлення діагнозу – аналітичну, експертну й імітаційну, при цьому наголошуючи на виявленні проблем ефективного функціонування підприємств.

Л. Костирко виділяє такі види діагностики: "На сучасному етапі сформувалось чотири напрямки концепції діагностики: аналітична, інформаційна, антикризова, консультаційно-дорадча" [12]; хоча надалі розглядаються ще два різновиди діагностики – дослідницька й управлінська.

Як бачимо, науковці пов'язують поняття діагностики й ефективності діяльності підприємств, однак при цьому виділяють їх різні види.

Теорія ефективності чітко розмежовує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим - результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали.

Так, "ефект" (від лат. *effectus* – виконання, дія) означає результат, наслідок певних причин, дії. Ефект може мати математичний, соціальний, грошовий вираз (коли результати отримують грошову оцінку, то розуміють під цим "економічний ефект"). А "ефективність" визначається відношенням результату (ефекту) до витрат [6].

Пол Хейне висловлює думку, що "ефективність – це позитивний чинник, який найбільш послідовно підноситься економістами. Це не повинно дивувати, оскільки ефективність (*effectiveness*) і економічність (*efficiency*) –

майже синоніми. Обидва терміни характеризують “результативність” (resulting quality) використання засобів для досягнення цілей” [19].

Так, у праці А. Азришяна наведено таке визначення: “ефективність – здатність давати ефект, справляти вплив”, а також конкретизовано поняття “економічний ефект” – корисний результат економічної діяльності, що зазвичай вимірюється різницею між грошовим доходом від діяльності та грошовими витратами на її здійснення; “економічна ефективність підприємства” – найважливіший оцінний показник результативності діяльності підприємств, який являє собою зіставлення результатів такої діяльності [8].

Економічна ефективність підприємства – представляє собою співвідношення результатів до витрат, а економічний ефект – різниця між витратами та результатом.

Ю.Василенко, Т.Ткаченко та інші висловлюють думку, що ефективність виробництва характеризується рівнем використання ресурсів підприємства з урахуванням факторів впливу зовнішнього середовища [3].

В багатьох економічних і фінансових словниках (довідниках) існує багато визначень поняття «ефективність» та практично відсутнє визначення поняття «результативність», але безпосередньо використовується при визначенні «ефективності». Так, у словнику фінансового менеджера І.Бланка термін «ефективність» представлений як «відношення показників результату (ефекту) і витрат (суми ресурсів), що використовуються для його досягнення» [2].

В фінансовому словнику Загороднього О.Г. поняттю «ефект» дане визначення як «досягнутого результату у визначеній формі – матеріальній, грошовій, соціальній, економічній і т.д.», а поняттю «ефективність» – «здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту і т.д., яку вимірюють як відношення ефекту (результату) до витрат, що забезпечили цей результат» [10].

В економічній теорії поняття «ефективність» визначається, виходячи з поставлених цілей як функція досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів.

К.Маркс розглядав саме кінцевий результат виробництва, визначав його як сукупність отриманих в ході його реалізації продуктів у формі предметів споживання, що слугують для задоволення невиробничих потреб суспільства, а також - засобів виробництва, що задовольняють виробничі потреби.

Результат виробництва як найважливіший компонент для визначення ефективності не слід тлумачити однозначно. Йдеться про корисний кінцевий результат; можна розрізняти [11]:

- 1) кінцевий результат процесу виробництва;
- 2) кінцевий народногосподарський результат роботи підприємства (об’єднання підприємства).

Перший варіант відбиває матеріалізований результат процесу виробництва, вимірюваний обсягом продукції у натуральній та вартісній формах, а другий - включає не лише кількість виготовленої продукції, але й охоплює її споживну вартість. Кінцевим результатом процесу виробництва, виробничо-господарської діяльності підприємства за той чи інший проміжок часу є чиста продукція, тобто новостворена вартість, а фінансовим результатом комерційної діяльності – прибуток.

Взагалі, у перекладі з латинської, термін «ефект» означає «результат». Отже, категорія «ефективність» дослівно може інтерпретуватися як «результативність». Термін «ефект» має значення результату, наслідку зміни стану певного об'єкта, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього фактора [11].

Таким чином, «ефективність» є досить містким поняттям, що включає в себе оцінювання результатів діяльності підприємства за різними напрямками та може включати в себе виробничу, фінансову, інвестиційну й інші види ефективності. Яку саме її сторону буде застосовуватися при проведенні оцінювання, залежить від потреб й умов, у яких визначається.

А. Турило звертається до сутності категорії «фінансовий результат» і відзначає, що реалізується цей показник на підприємстві через отримання фінансового ефекту. «Фінансовий ефект» як категорія відображає в собі через систему фінансових відносин, що складається на підприємствах, усю сукупність змін у фінансовій діяльності та набувають конкретного вираження в головній меті. Фінансовий ефект діяльності підприємства включає не лише прибуток, а й інші види фінансових ресурсів, тобто інтегрально характеризує зміну у власному капіталі підприємства” [15].

А. Азрилян надає такі визначення: «результат - вихід системи, вплив її функціонування на зовнішнє середовище» та «фінансовий результат – виражений у грошовій формі економічний результат господарської діяльності підприємства, об'єднання, організації в цілому чи окремих підрозділів» [8].

У [7] наводиться думка, що поняття «ефект» і «результат» можна сприймати як тотожні поняття й орієнтувати на них побудову конкретної управлінської системи. Таке управління, яке здобуло в міжнародній практиці назву «управління результатами», спрямоване на кількісне зростання результатуючих показників.

Ефективність же, на відміну від ефекту, не тільки враховує результат діяльності (прогнозований, плановий, досягнутий або бажаний), а й розглядаються умови, за яких досягається.

Також зазначено, що «ефективність» є порівняльною оцінкою результату діяльності, що відображає не тільки її здатність забезпечити економічне зростання, а й можливість стимулювати прогресивні структурно-якісні зміни», а «ефект» є одним з компонентів, що співвідносяться між собою в процесі вирішення завдань оптимізації” [7].

Останнім часом можна зустріти випадки розмежування понять «ефективність» та «результативність». Дійсно, в деяких випадках результативність та ефективність будуть різними категоріями. Наприклад, фірма поставила собі за мету досягнути найвищої якості продукції, але це вимагає дуже великих витрат, що призводить до значного зростання цін на продукцію.

Відповідно, така продукція може не знайти споживача на ринку, підприємство не покриває власних витрат на підвищення якості продукції, не отримає з цього зиску. Виникає питання, кому потрібен такий результат? Саме тому вважаємо за доцільне розглядати результативність діяльності підприємства тільки в нерозірваному зв'язку з ефективністю.

Висновки з даного дослідження. Фактично визначення ефективності виробництва полягає в оцінці результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному виразі (за оптовими цінами чи за собівартістю) або прибуток.

Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність і неефективність роботи підприємств, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також врахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати. Процес виробництва здійснюється через поєднання факторів, що визначають: засоби праці (основні фонди), предмети праці (оборотні фонди), робоча сила (трудові ресурси).

Крім того, істотним чином на виробництво впливає фінансовий стан підприємства, а також певні організаційні, управлінські, технологічні й інші переваги, що відображаються як нематеріальні ресурси.

То ж за оцінку витрат логічно взяти оцінку всіх перелічених ресурсів. Виходячи з цього, можна дати таке визначення ефективності – «ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва та робочої сили за певний проміжок часу».

У зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовується інший термін – «продуктивність системи виробництва і обслуговування», під якою розуміється ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) при виробництві різноманітних товарів і послуг.

Отже, поняття «ефект» та «результат» можна сприймати як терміни з тотожними значеннями; ефективність являє собою оцінку результату діяльності з урахуванням витрат, які забезпечили отримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика. [Текст] / А.И. Анчишкин – 2-ое изд. – М.: Экономика, 1989. – 384 с.
2. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. [Текст] / И.А. Бланк. - Киев: Ника-Центр, 1998. – 481 с.
3. Василенко Ю.Л. Виробничий (операційний) менеджмент. [Текст] / Ю.Л. Василенко, Т.І. Ткаченко. — Київ: ЦУЛ, 2003. — 316 с.
4. Воронкова А.Е. Диагностика stanu підприємства: теорія і практика: монографія [Текст] / А.Е. Воронкова. — Харків : Вид-во "ІНЖЕК", 2008. — 520 с.
5. Гречан А.П., Радіонова Н.Й. Диагностика ефективності діяльності підприємств. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_10_1/Grechina.pdf
6. Економічний аналіз: Навч. посібник [Текст] / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбаток; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — К.: КНЕУ, 2001. — 540 с.
7. Економічний аналіз: Практикум. [Текст] / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Мних Є.В. - Київ: Центр навчальної літератури, 2007. - 432 с.
8. Економічний словарь. 2-е изд. [Текст] / Под ред. Азриляна А.Н. – Институт новой экономики, 2009. – 1152 с.
9. Эффективность общественного производства: критерии, методы расчета, показатели [Текст] / под ред. Б.П. Пльшевского. – М.: Экономика, 1976. – 215 с.
10. Загородній А.Г. Фінансовий словник. [Текст] / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. – К. : Т- во «Знання», КОО; Львів : Вид-во Львів. Банк. Інституту НБУ, 2002. – 567 с.
11. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика. [Текст] / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна. – Вісник Хмельницького національного університету, 2009. - № 3. – Т. 1. – С. 121-124.
12. Костирко Л.А. Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия: монография [Текст] / Л.А. Костирко. – Луганск : Изд-во СХУ им. В. Даля, 2004. – 240 с.
13. Міценко Н.Г., Кулай С.М. Диагностика стану господарської діяльності підприємства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/20_5/223_Micenko_20_5.pdf
14. Почкин П.Ф. Эффективность и интенсивность производства [Текст] / П.Ф. Почкин. – Москва, 1990. – 43с.
15. Турило А.М. Оцінка результативності ефективності продуктивності і збитковості підприємства. [Текст] Монографія. / А.М. Турило, А.А. Турило - Кривий Ріг: Етюд-Сервіс, 2010. - 196 с.
16. Фінансове забезпечення розвитку підприємств [Текст] : монографія / [І. О. Бланк, Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляева та ін.] ; за ред. : І. О. Бланк ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. - 343 с.
17. Швиданенко Г.О., Олексюк О.І. – Сучасні технології діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: Монографія [Текст] – Київ.: КНЕУ, 2002. – 257 с.
18. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. [Текст] – М.: Экономика, 1979 г. – 336 с.
19. Хейне П. Экономический образ мышления [Текст] / П. Хейне, П. Дж. Боуттке, Д. Л. Причитко // пер. с англ. 10-го изд. — М.: Вильямс, 2007. — 544 с.

20. Solow R.M. *Growth Theory: An Exposition*. Oxford University Press, USA; 2nd ed., 2000. – 224 p.

21. Denison, E. *Accounting for Slower Economic Growth: The United States in the 1970's*. Brookings Institution Press, 1979. - 212 p.